

HET MOET GEEN KUNSTJE WORDEN

Na de benaderingswijze met invalshoeken is er een nieuw fenomeen in het examenprogramma maatschappijwetenschappen, dat van de paradigma's. 'Een paradigma bevat bepaalde theorieopvattingen en voorschriften van methodologische aard en daarmee ook wat er wordt bestudeerd, wat de onderzoeksvragen zijn en volgens welke regels de antwoorden moeten worden geïnterpreteerd.'¹ Docenten en vakdidactici breken zich het hoofd over hoe leerlingen greep te laten krijgen op deze tradities van sociale wetenschapsbeoefening.

NIELS HOENDERVANGER & LIEKE MEIJS

Van het aanleren van de invalshoeken bij leerlingen is bekend dat het zich soms tot de toepassing van een kunstje beperkt. Je leert vier benaderingen aan en bij het beantwoorden van vragen hierover vallen er twee sowieso af (soms ook al weggegeven in de vraag), dan

blijven er nog slechts twee over om te kiezen. De functie en het nut van de invalshoeken vinden leerlingen moeilijk om in eigen woorden toe te lichten en het doel wordt zelden bereikt dat leerlingen een zodanig inzicht in de benaderingswijze krijgen, dat ze zelf kunnen formuleren hoe je bijvoorbeeld vanuit de sociaal culturele invalshoek een probleem benadert.

Bij het aanleren van paradigma's bestaat de vrees dat leerlingen hierbij soortgelijk kunstje gaan toepassen. Bij het vak maatschappijwetenschappen ligt de lat echter hoog. Er wordt beoogd om leerlingen verschijnselen en processen te leren analyseren in plaats van deze alleen te herkennen. Dat doel geldt zeker ook voor het onderdeel paradigma's.

Dit artikel geeft een beschrijving van een mogelijke didactische aanpak bij paradigma's, mede op basis van de ervaringen met het aanleren van de benaderingswijze en de ervaringen opgedaan in de pilot. Niels Hoendervanger werkt als pilotdocent maatschappijwetenschappen op het Stedelijk Gymnasium Nijmegen al enkele jaren met de paradigma's. Hoewel dat nog geenszins tot de ideale lessen heeft geleid, schetst hij graag hoe de startlessen paradigma's er in zijn lessen uit zien (zie ook het lesmateriaal op de website van *M&P*). Graag nodigen we collega's uit te reageren met tips of andere werkvormen en lesideeën met de paradigma's.²

WELK LABEL?

Er is lang gediscussieerd over de manier waarop sociaal-wetenschappelijke theorieën een plaats in het nieuwe vwo-programma zouden moeten krijgen. Iedereen was het er wel over eens dat in een voorbereidende wetenschappelijke opleiding leerlingen zouden moeten leren dat waardenvrije wetenschap niet bestaat: elke theorie is gekleurd door de maatschappijvisie van de bedenker. Leerlingen moeten inzicht krijgen in wat het uitmaakt als je een vraagstuk vanuit verschillende theoretische invalshoeken bestudeert. In de vwo-syllabus (juni 2015) is de verzameling relevante sociologische en politicologische theorieën geclusterd in vier paradigma's, ook wel *theoretische tradities* genoemd.

Het nadeel ervan is dat het een kunstmatige ordening is. Binnen een paradigma bestaan grote verschillen tussen de theorieën die hetzelfde paradigmalabel hebben gekregen. Wetenschappers willen zich juist graag van de anderen onderscheiden en ze

willen al zeker niet in een hokje worden geplaatst. Daarbij blijven de paradigma's in ontwikkeling en zijn ze zeker niet vaststaand voor een langere tijd.

In aanloop naar het eerste vwo-examen in 2020 is het evenwel de taak van docenten om leerlingen vertrouwd te maken met de paradigma's, zoals in het examenprogramma is beschreven. Leerlingen dienen de sociaalwetenschappelijke 'paradigma's' betreffende de hoofd- en kernconcepten te onderscheiden, ze te herkennen in visies op maatschappelijke verschijnselen en ontwikkelingen en vanuit elk paradigma redeneringen op te zetten.³ Daarnaast wordt een aantal kernconcepten, zoals socialisatie, politieke socialisatie, macht, gezag, conflict, rationalisering en globalisering, ook vanuit paradigma's bekeken; in de woorden van de syllabus 'accenten' gelegd.⁴

TYOLOGIE VAN PARADIGMA'S

In het handboek *Sociologie Het speelveld, de spelregels en de spelers?* van Jan Vranken e.a. (2013, p.412) wordt een handige typologie van twee dichotomieën aangereikt:

1. conflict versus consensus: een samenleving zien als strijd-toneel of een samenleving gericht op evenwicht;
2. structuur versus actor: een samenleving bekijken op macro-niveau (gericht op het maatschappelijke systeem met abstracte relaties) of op microniveau (gericht op concretere relaties tussen actoren).

Op basis hiervan kunnen de vier paradigma's in de volgende matrix worden geplaatst.

	CONFLICT		
STRUCTUREN	CONFLICTPARADIGMA ⁵	RATIONELE ACTOR-PARADIGMA	ACTOREN
	FUNCTIONALISME-PARADIGMA	SOCIAAL-CONSTRUCTIVISME-PARADIGMA ⁶	
	CONSENSUS		

Deze typologie geeft leerlingen houvast bij het onderscheiden van de vier paradigma's, zoals het functionalismeparadigma. Leerlingen weten dan al uit bovenstaand schema dat deze wetenschappers zich op het macroniveau van de samenleving richten en dat zij bij het zoeken naar verklaringen vertrekken vanuit het standpunt dat de samenleving naar een evenwicht streeft. Logisch is dan dat deze wetenschappers nadruk leggen op functies die een samenleving ontwikkelt om te kunnen voortbestaan (gemeenschappelijke morele overtuigingen, sociale instituties als gezin, politiek, onderwijs als stabilisatoren). Mocht

een sociaal systeem uit balans raken dan wordt opnieuw naar een evenwicht gezocht vanuit een algemene overeenstemming over gedeelde waarden en normen.

PARADIGMA'S EN ONGELIJKHEID

Het vraagstuk van sociale ongelijkheid leent zich goed om de onderscheidende visies van paradigma's mee te oefenen. Voordat leerlingen zelf met een opdracht aan de slag gaan is het zinvol ze eerst in algemene zin te laten zien hoe wetenschappers in een bepaalde theoretische traditie tegen een vraagstuk als sociale ongelijkheid aankijken.

FUNCTIONALISME

Functionalisten geloven dat systemen naar evenwicht of balans zoeken. Sociale ongelijkheid is een samenlevingsresultaat van een functionele balans. Sociale ongelijkheid is onvermijdelijk en helpt de samenleving goed te functioneren. Sociale verschillen ontstaan omdat niet iedereen dezelfde talenten, drijfveren of intelligentie bezit en de samenleving deze verschillen verschillend in beloning zal waarderen.

CONFLICTPARADIGMA

Omdat schaarse goederen beperkt zijn, strijden groepen in de samenleving om het bezit of controle ervan. Dit conflict met als resultaat dat niet iedereen een gelijk deel van de welvaart kan verwerven, is de basis voor sociale ongelijkheid.

SOCIAALCONSTRUCTIVISME

Sociaalconstructivisme is geïnteresseerd in hoe mensen sociale ongelijkheid in de samenleving waarnemen en samen handelend vormgeven.

Mensen geven samen interpretaties aan elkaars handelen en doen dat ook ten aanzien van sociale ongelijkheid. Status van individuen of groepen komt niet altijd overeen met hun materiele welvaart, maar wordt ook gevormd in de waardesystemen van mensen.

RATIONELE ACTORPARADIGMA

Sociale ongelijkheid is het resultaat van verhoudingen tussen mensen die tot stand zijn gekomen op basis van een rationele afweging van keuzen die door actoren worden gemaakt.

omvangrijke contexten zoals 'Machtsverhoudingen in de wereld', maar beperkter - bijvoorbeeld voor het probleem van daklozen, aansluitend op de kwestie van sociale ongelijkheid. Wij lieten ons daarbij inspireren door hierboven genoemd Australisch sociologieboek. Nederland telt in 2015 31.000 geregistreerde daklozen (illegalen niet meegerekend), waarvan 80 procent mannen.

Leerlingen krijgen in kleine groepen de opdracht om vanuit één van de paradigma's een verklaring te geven waarom er daklozen zijn in een welvarend land als Nederland. Zij kunnen dan gericht naar bronnen zoeken omdat ze bij elk paradigma al weten of ze zich op micro/macro en op consensus/conflict moeten richten. Vooral het kunnen switchen in denken van micro- naar macroniveau zal hierbij de uitdaging voor leerlingen zijn. Functionalisten verdiepen zich niet in de vraag waarom een individu dakloos is, maar constateren dat daklozen geen deel uitmaken van een sociaal systeem (buurt of werk) waarbinnen mensen elkaar helpen. Zij zien daar geen conflict aan ten grondslag liggen omdat die sociale systemen juist voor het evenwicht in de samenleving zorgen. Vanuit het conflictparadigma is het daklozenvraagstuk een signaal van ongelijkheid in de maatschappij. Er zijn grote verschillen tussen sociale klassen in rijkdom, macht en status. Zij zien wel een strijd omdat in hun visie de bovenlaag de macht heeft over de rijkdom en de hulpbronnen en de lagere klasse uitbuit. Pas als de bovenlaag haar rijkdom met anderen deelt, verdwijnt het daklozenprobleem.

Op microniveau zoeken leerlingen naar het beeld (identiteit) die mensen de daklozen vanuit het sociaal-constructivistische paradigma hebben gegeven: mensen zien hen als verslaafden, criminelen en niet als volwaardige burgers. Dat negatieve beeld maakt het complex voor daklozen om hier bovenuit te stijgen. Of ze kijken vanuit het rationele actor paradigma naar de handelingen van de daklozen zelf. Zij zijn niet in staat om op een rationele wijze keuzen te maken met een afweging van kosten en baten die ertoe leidt dat hun probleem kan worden opgelost. Het ontbreken van het maken van een juiste keuze maakt hen juist tot daklozen.

Voor deze opdracht moeten leerlingen over twee vaardigheden beschikken. Ze moeten de vier paradigma's actief beheersen, zodat ze zelfstandig vanuit deze visies redeneringen kunnen opzetten, en ze moeten binnen de context van een voor hen nieuw vraagstuk als dat van de daklozen zelf naar verklaringen binnen een bepaalde visie op zoek kunnen gaan. Hiermee zal regelmatig moeten worden geoefend voordat ze zover zijn en docenten moeten met elkaar uitwisselen welke contexten zich hier heel goed voor lenen. ♦

Noten

1. Jan Vrancken, Geert van Hootegem, Erik Hendrikxs, *Het speelveld, de spelregels en de spelers? Handboek Sociologie*, Acco, Leuven, 2013, pp.93.
2. U kunt uw tips, werkvorm of lesideeën delen via: n.hoendervanger@stedelijkgymniumnijmegen.nl.
3. Zie hiervoor de vwo-syllabus, p.7, www.examenblad.nl/examenstof/syllabus-2020/2020/vwo/f=/maatschappijwetenschappen_vwo_2_versie_2020.pdf.
4. Zie hiervoor de vwo-syllabus, p.17 B2, p.24 C10.2, p.26-27 C3, p.56-57 E19.1 en p.61-61 E20.3.
5. Vranken e.a. (2013) spreken van neo-marxisme.
6. Vranken e.a. (2013) spreken van symbolisch interactionisme.

Niels Hoendervanger is pilotdocent maatschappijwetenschappen op het Stedelijk Gymnasium Nijmegen. Lieke Meijs is verbonden aan de Docenten Academie van de Radboud Universiteit in Nijmegen en maakt deel uit van de M&P-redactie.

Om leerlingen hiermee zelf actief aan de slag te laten gaan verzonden lerarenopleider Rob van den Boorn (Fontys Hogeschool Tilburg) en pilotdocent maatschappijwetenschappen Niels Hoendervanger een opdracht waarbij leerlingen citaten uit een artikel in de matrix moeten kunnen plaatsen (zie het lesmateriaal op de website). Het betreft een artikel van Nanda Troost over het onderzoek van sociologe Judith Elshout naar zelfrespect in een meritocratische samenleving. Daarnaast komen verschillende visies op sociale ongelijkheid aan de orde. Als leerlingen uitspraken in de matrix weten te plaatsen is de vervolgpdracht om na te gaan of de uitspraak past bij het paradigma in de betreffende cel van de matrix.

IN HUID VAN PARADIGMA

Voor leerlingen is het nog een stap verder om vanuit een van de paradigma's zelf een redenering op te kunnen zetten. Het sociologieboek *Think Sociology* van John D. Carl e.a. (2012) kiest voor een opbouw waarbij studenten steeds oefenen met het opzetten van redeneringen vanuit paradigma's; niet voor heel